

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΒΙΟΥ

Ο προγραμματισμός με τή σύγχρονη ἔγνοια δὲν εἶναι δική μας ἀρετή. Ἡ εὐκινησία καὶ ἡ ἐφευρετικότητα τοῦ νοῦ μας θαρρεῖς πῶς ἔρχονται ἀντίμαχες σ' αὐτόν. Ἡ σχεδία ὁμῶς εἶναι πανάρχαιο σύμβολο τῆς ἰδιοφυΐας τοῦ λαοῦ μας. Τὸ σύμβολο τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ ἄτομο ἀναγκάζεται σ' αὐτόν ἐδῶ τὸν τόπο ἀπὸ τῆ ζωῆ νὰ τῆ συνθέσῃ ἐκ νέου καὶ ἀπ' ἀρχῆς. Συνάμα ἡ σχεδία ὡς σύμβολο σημαίνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ ἐδῶ νὰ δράσῃ ὡς μάζα, γιατί τὸ στοιχεῖο, πού κυριώτερα χρειάζεται ἡ ζωή, εἶναι ὁ νοῦς, κι' αὐτός εἶναι πάντοτε ἀτομικός καὶ ἀμετάδοτος. Ὁ αὐτοσχεδιασμός με τὴν καλή του μαζὺ καὶ τὴν κακή του ἔγνοια συνοδεύει τὴ ζωή μας ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα. Ἡ σχεδία εἶναι ἡ μοῖρα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς νεώτερης ἐποχῆς ἔχει πολλὰ δείγματα αὐτοσχεδιασμοῦ νὰ παρουσιάσῃ. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἀριστοτεχνικό, ὅταν ὁ αὐτοσχεδιαστὴς ἦταν μεγαλοφυΐα, ὁπότε καὶ τὸ τάλαντό του ἦταν σὲ ἀρμονία με τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς· ἀλλιῶς ὁ αὐτοσχεδιασμός ὁδηγοῦσε σὲ ἀποτυχία.

Ἡ πάλῃ με τὸν κίνδυνο εἶναι βέβαιο ὅτι ἀναγκάζει τὸν ἄνθρωπο νὰ αὐτοσχεδιάσῃ. Ἐνα μέρος ἀπὸ τὴν ἐπινοητικότητα τοῦ Ἑλληνοῦ ἔρχεται ἀπὸ αὐτὴν τὴν πάλῃ. Ἡ δεξιότεχνία ὁμῶς, πού ἀναπτύσσεται ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη συναναστροφή με τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς, ὕλικά μαζὺ καὶ πνευματικά, ἦταν καὶ εἶναι ὁ κίνδυνος

για τον Έλληνα. Προτιμάει γ' αντιμετώπιξη τή ζωή δίχως σοβαρή επαγγελματική και τεχνική προπαίδεια, έχει περισσότερη εμπιστοσύνη στη φυσική του έμπνευση παρά στην προγραμματισμένη μάθηση. Είναι και τούτο ένα γνώρισμα του καλλιτεχνικού χαρακτήρα τής φυλής μας, γιατί ο καλλιτέχνης αποφεύγει πάντα τὸ σύστημα και τή δουλεία του προγράμματος, καθώς επίσης τήν τάξη και τήν πειθαρχία. Κι' αυτό είναι μία αίτια που δὲν δεχόμαστε ἐδῶ κανένα σύστημα, ἀλλά προτιμάμε, ἀπό θαύτατη ἀντιπάθεια στην ὀργάνωση και τὸ πρόγραμμα, νὰ χειριζόμαστε ἀτομικὰ τή ζωή μας και τὰ προβλήματά της. Γνωρίζομε μὲ πόση εὐκολία και προθυμία μπαίνουν οἱ ἄνθρωποι ἄλλου στὴ σειρά και στὸ σύστημα. Ἐδῶ, ὅπου ὅλοι ἔχομε ἀτομικότητα, γιατί ἡ ζωή είναι ἀτομική, τούτο είναι δύσκολο ἢ ἀδύνατο.

Και δὲν είναι μόνον ἡ πολιτική ἱστορία, ἀλλά και ἡ πνευματική μας ζωή, που ἀποδείχνει αὐτὸν τὸν χαρακτήρα μας. Νὰ σταθῆς ὡς πνευματικὸς ἄνθρωπος ἐδῶ στὸν τόπο μας, δηλαδή νὰ συνθέσης τὰ στοιχεῖα, που σοῦ παρουσιάζει ἡ ζωή και νὰ τ' ἀνεβάσης σὲ ἄρμονία μέσα σου, είναι ἔργο επίπονο και δυσκατόρθωτο. Κάθε πνευματικὸς ἄνθρωπος στην Ἑλλάδα, ὅπου ἀδιάκοπα ἀναθεωρεῖται ὅλος ὁ βίος, ὕλικὸς και πνευματικὸς, εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀρχίζει τήν πνευματική του στοιχείωση ἀπ' ἀρχῆς. Ἡ παράδοση ἐδῶ κινεῖται, ἐνῶ ἄλλου εἶναι περισσότερο σταθερή. Ἐδῶ ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ στερεώσει τήν πνευματική του ὕπαρξη μέσα στην κινούμενη παράδοση, ἐνῶ ἄλλου μπαίνει στὴ σειρά κι' ἔρχεται ἀναγκαστικὰ στην ἀκολουθία της.

Ἡ ἀδιάκοπη τούτη ἀναθεώρηση τῆς παραδόσεως και ἀναπροσαρμογή του πνεύματος είναι μιὰ ἄλλη αίτια, που κρατήθηκε σὲ τόση πολυαίωνη νεότητα ὁ ἄρ-

χαῖος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς. Ὅσο πιὸ πολὺπλοκος ἐγί-
νονταν γύρω ὁ κόσμος, ὅπου μέσα ἦταν ἀναγκασμένοι
νὰ δράσουν οἱ ἀρχαῖοι, εἴτε στὴν πολιτικὴ, εἴτε στὴν
πνευματικὴ τους ζωὴ, τόσο ἐφευρετικώτερα ἐνεργοῦσε
ὁ νοῦς τους. Τὰ πολὺπλοκα δεδομένα τοὺς ἐνεθάρρυναν
νὰ συνθέσουν τὰ κατορθώματα, ἀριστουργήματα ὑψηλοῦ
αὐτοσχεδιασμοῦ. Καὶ ἡ κλίση τους αὐτὴ ἐμεγάλωνε ὅ-
σον καὶ ἡ πείρα τους. Ὅταν μάλιστα ἡ ἐπιτυχία ἦταν
ἀπροσδόκητη, τότε εἶχαν ὅλη τὴν εὐκαιρία νὰ ἰδοῦν ἀ-
νάγλυφον τὴν ἀξία τῶν ἀρίστων, γιατί αὐτῶν ὁ νοῦς ἦ-
ταν ὁ σχεδιαστὴς τοῦ κατορθώματος. Τοῦτο πάλι ἔδινε
ἀφάνταστη αἴγλη στὴν πολιτικὴ προσωπικότητα, δίχως
ὅμως ποτὲ νὰ καταργήσῃ τὸν ἔλεγχο τοῦ ἔργου τῆς ἀπὸ
μέρους τῶν πολιτῶν. Ὅλη αὐτὴ ἡ κίνησις μετέβαλε τὴν
πολιτεία σὲ κινούμενη πραγματικότητα, εὐπλαστὴ κοι-
νωνικότητα, ἢ καλύτερα σὲ καλλιτέχνημα, ὅπου ὅλα τὰ
μέλη βρίσκονταν δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ σὲ ἴση ἀπόστασις
ἀπὸ τὸ ἰδανικὸ κέντρο τῆς πολιτείας, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ
νόημά της. Αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ καθαρὸ νόημα τῆς πολι-
τικῆς ἰσηγορίας.

Ἡ ἐλεύθερη προσωπικότητα εἶναι μία μορφή τῆς
ἑλληνικῆς παραδόσεως δοκιμασμένη τόσο ἀπὸ τὴν ἱστο-
ρία, ὥστε, ὅ,τι κι' ἂν γίνῃ γύρω μας, ὅσα κι' ἂν ἀλλά-
ξουνε μέσα μας, πρέπει νὰ τὴν κρατήσωμε ὡς πυρῆνα
γιὰ κάθε πνευματικὴ καὶ πολιτικὴ ἀναγέννησις τῆς ζω-
ῆς μας. Τοποθετημένη ἡ προσωπικότητα μέσα σὲ ἀν-
θρωπιστικὰ ὀργανωμένη πολιτεία, γίνεται πηγὴ δημι-
ουργίας, γιατί εἶναι νόμος, ἡ ζωὴ καὶ ὡς πολιτικὴ φρό-
νησις καὶ ὡς πνεῦμα γενικὰ νὰ συγκεντρώνεται σὲ προ-
σωπικότητες, κι' ἔτσι νὰ προχωρῇ κατὰ θάθος ἀπὸ
ἐποχὴ σὲ ἐποχὴ. Τοῦτο ἰσχύει περισσότερο γιὰ τὸν τό-
πο μας, γιατί ἐδῶ τὸ αἶτημα τῆς συνθετικῆς δημιουρ-

γίας προβάλλει ἀδιάκοπα.

Ἐάν συγκρίνωμε τὸ μεγαλύτερο πνευματικὸ κίνημα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τὴν Ἀναγέννηση, μὲ τὴν κλασικὴ ἐποχὴ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μεγάλων προσωπικοτήτων, θὰ ἰδοῦμε ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχανε πάρα πολὺ περισσότερες. Ἐάν πάλι θελήσωμε νὰ γενικεύσωμε καὶ βάλωμε ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ὅλον τὸν πολιτισμὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅλον τὸν πολιτισμὸ τῶν Εὐρωπαίων, θὰ παρατηρήσωμε, ὅτι ἐκεῖνο πού στοὺς Ἕλληνες ἦταν πρακτικὸ φανέρωμα τοῦ κανόνα, ἢ ἐλεύθερη προσωπικότητα, τοῦτο εἶναι στοὺς Εὐρωπαίους ἐξαίρεση. Ἐάν τέλος παραβάσωμε κινήματα ἄλλων μικρῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, πού ἀγωνίσθησαν γιὰ τὴν ἐλευθερίαν τους, μὲ τὸ κίνημα τοῦ Εἰκοσιένα, θὰ διαπιστώσωμε ὅτι ἐκεῖνο πού σ' αὐτοὺς ἐσπάνιζε, ἐδῶ σὲ μᾶς ὑπῆρχε σὲ μεγάλο βαθμό. Τὸ Εἰκοσιένα ἐπικυρώνει τὴν μεγάλη παράδοση τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν ἐλευθέρων προσωπικοτήτων. Ἡ διαφορὰ μὲ τὴν ἀρχαιότητα εἶναι ὅτι οἱ προσωπικότητες τοῦ Εἰκοσιένα εἶναι πρακτικὲς, δηλαδὴ χαρακτῆρες μὲ φυσικὴ νοημοσύνη καὶ πλαστικότητα, δίχως θαυότερη πνευματικότητα. Κι' ἐδῶ ὁμοίως τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο εἶναι πολὺ ἰσχυρὸ καὶ ἀπέναντι στοὺς χαρακτῆρες τοῦ Εἰκοσιένα οἱ Εὐρωπαῖοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχαν τὸ γνῶρισμα τῆς ἰδιομορφίας. Ἡ πρωτοτυπία τῆς ζωῆς ἐδῶ ἦταν ἀκόμα ζωντανή, ἐνῶ ἐκεῖ ἦταν πιά καθιερωμένοι οἱ κοινοὶ τύποι.

Ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐπίστεψαν μονάχα στὴν πραγματικότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν θεῶν καὶ ὅλη τὴ γύρω τους φύση τὴν εἶδαν ἀνθρώπινα μαζὺ καὶ θεϊκὰ μεταμορφωμένα καὶ μὲ τὴν τέχνη τους τῆς ἀφαίρεσαν τὴν γυμνὴ ὑλικότητα, ὁμοίως καὶ οἱ νεώτεροι Ἕλλη-

νες ἐπίστεψαν μονάχα στὸν ἄνθρωπο μέσα τους καὶ «στὸ μάστορη τὸ γεροθεό», ὅπως λέει ὁ Μακρυγιάννης. Παιδιά τῆς ἀνθρωποπλάστρας ἐλληνικῆς φύσης ἦταν ἐνωμένοι μαζί της καὶ σ' αὐτὴν ἔλεγαν τὸ βαθύ τους πόνο καὶ τὴ λαχτάρα τους γιὰ τὴ λευτεριά. Τὸ μέτρο τῶν πραγμάτων, ἡ ἀλήθεια, ἦταν πάντοτε στοὺς Ἕλληνες ὁ ἄνθρωπος. Ὅλα τ' ἄλλα ἦταν φαινόμενα καὶ δευτερώτερα πράγματα. Καὶ σήμερα, ὅπου ὅλα ἔχουν γίγει κομμάτια, ἡ καθαρὴ ἀξία εἶναι στὴν Ἑλλάδα ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἐλευθερία του. Τὸ καλλιτέχνημα τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου, ὅπου ἀρμονίζονται ὅλες οἱ δυνάμεις τῆς ζωῆς, τοῦτο εἶναι καὶ σήμερα τὸ ἰδανικό μας.

Χωρὶς τὴν ἔνταση, ποὺ λαβαίνουν μέσα στὴ σύνθεση τῆς προσωπικότητας, τὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς ἐχθρεύονται τὸ ἓνα τ' ἄλλο, γυρίζουν σὲ δικτατορία καὶ δὲν δημιουργοῦν πολιτισμό. Χωρὶς τὸ χρέος, ποὺ ὁ καθένας ἔχει πρὸς τὴν προσωπικότητα μέσα του, ὁ ἄνθρωπος γίνεται μηχανή, ὅποτε θαυμάζομε ἴσως τί κάνει, περιφρονοῦμε ὅμως τί εἶναι. Τὸ σπέρμα γιὰ κάθε σύνθεση στὸν τόπο μας εἶναι ἡ προσωπικότητα. Ἄλλοι λαοὶ ἔχουν τὰ πλάτη καὶ τὰ πλούτη τῆς γῆς, εἶναι μεγάλοι ὄγκοι ζωῆς, ἐμεῖς δὲν ἔχομε παρὰ μονάχα τὴν ποιότητα τοῦ ἀνθρώπινου ὕλικου. Αὐτὴν τὴν ποιότητα ἔχομε χρέος νὰ τὴν ὑψώσωμε καὶ νὰ βάλωμε τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ πάνω ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα στὸν τόπο μας.

Τὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς φαίνεται ὅτι πᾶνε νὰ παραμερίσουν, συχνὰ μάλιστα ἐκμηδενίζουν τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ. Μηχανισμός, τυποποιημένη «ἰδεολογία», οἱ κοινοὶ τύποι περὶ εὐδαιμονίας, καὶ τόσα ἄλλα ἀπειλοῦν νὰ καταχώσουν τὴν προσωπικότητα. Τὸ δικό μας χρέος εἶναι νὰ τὴν κρατήσωμε ἐλεύθερη καὶ νὰ σεβαστοῦμε τὸ νόημά της, γιὰ τὸ τοῦτο εἶναι καὶ τὸ μοναδικὸ μέσο, ποὺ

ἔχομε ν' αὐτοσυντηρηθοῦμε καὶ ὡς λαός. Ἡ ἐλεύθερη προσωπικότητα εἶναι γιὰ μᾶς ἀνάγκη βιολογική μαζὺ καὶ πνευματική. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ σχεδιά τοῦ θίου. Ὅση μεγάλη χρεία εἶναι νὰ συγχρονισθῇ τεχνικὰ ὁ νέος ἑλληνισμός, ἄλλη τόση μεγάλη ἀνάγκη εἶναι νὰ μείνῃ ἀσυγχρόνιστος ὡς πρὸς τὰ δόκιμα στοιχεῖα τῆς πνευματικῆς του παραδόσεως, γιὰτὶ αὐτὰ τοῦ εἶναι ὄργανα λειτουργίας τῆς ζωῆς του.

1945

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Ἐορτάζομεν σήμερον τὸν ἐνιαυτὸν τοῦ Κυρίου καὶ τὸν ἐνιαυτὸν τῶν Ἑλλήνων συνάμα. Δύο «χαῖρε» ἀποτελοῦν τὸ νόημα τῆς μεγίστης σημερινῆς ἡμέρας: Τὸ «χαῖρε, κεχαριτωμένη Μαρία» καὶ τὸ «χαῖρε, ὦ χαῖρε, λευτεριά». Τὸ πρῶτον προφέρεται ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ ἀγγέλου καὶ εὐαγγελίζεται τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τὴν λύτρωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἁμαρτίας, τὸ δεύτερον προφέρεται ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ ποιητοῦ τῶν Ἑλλήνων καὶ εὐαγγελίζεται τὴν λύτρωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας.

Ὅ,τι ἦτο διὰ τὸν Πλάτωνα ἀδύνατον, τοῦτο ἐξαγγέλλεται τώρα ὡς γεγονός. «Θεὸς ἀνθρώπῳ οὐ μίγνυται», λέγει ὁ Πλάτων εἰς τὸ Συμπόσιον διὰ τοῦ στόματος τῆς Διοτίμας. Ἄνθρωπος καὶ Θεὸς ἀποτελοῦν κατὰ τὸν Πλάτωνα δύο ἀπείρως ἄνισα μεγέθη. Καὶ ὁ μὲν ἄνθρωπος δύναται μὲ ἐσωτερικὸν δραματικὸν ἀγῶνα νὰ ὁμοιωθῆ μόνον, ὄχι ὅμως καὶ νὰ ταυτισθῆ μὲ τὸν Θεόν, ὁ δὲ Θεὸς ἀναπαύεται ἐς αἰεὶ ἐπέκεινα τῶν ἀνθρωπίνων. Χάσμα μέγα διαχωρίζει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν Θεόν. Μόνον ὁ Ἔρως, ὁ μέγας δαίμων, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀνώτερος τοῦ ἀνθρώπου καὶ κατώτερος τοῦ Θεοῦ, ἴσταται με-

---

Πανεγυρικὸς λόγος, ἐκφωνηθεὶς τὴν 25ην Μαρτίου 1957 εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κατ' ἐντολὴν τῆς Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου.

ταξὺ τῶν δύο καὶ ἀποτελεῖ τὸν ἔμμεσον συνδετικὸν κρί-
κον τῶν ἀνθρωπίνων μὲ τὰ θεῖα, τῶν θνητῶν μὲ τὰ ἀ-
θάνατα. «Ταύτη τῇ μηχανῇ θνητὸν ἀθανασίας μετέχει».
Ὁ Ἔρως «ἐρμηνεύει καὶ διαπορθμεύει εἰς τοὺς Θεοὺς
τὰ παρ' ἀνθρώπων καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ παρὰ Θε-
ῶν». Ὡν δὲ μεταξύ ἀμφοτέρων ὁ Ἔρως συμπληροῖ, γε-
φυρώνει τὸ χάσμα μεταξύ ἀνθρωπίνων καὶ θείων. Ἡ
Πενία καὶ ὁ Πλοῦτος εἶναι οἱ γεννήτορες τοῦ Ἔρωτος.
Καὶ ἡ μὲν Πενία δηλώνει τὴν ἀμάθειαν τοῦ ἀνθρώπου,
ὁ δὲ Πλοῦτος σημαίνει τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ
Ἔρως δὲν εἶναι οὔτε ἀμαθὴς οὔτε σοφός, εἶναι ἡ τάσις
τοῦ ἀνθρώπου γὰ φιλοσοφήσῃ. Εἶναι ὁ Ἔρως φιλόσο-
φος, εἶναι ἡ φιλοσοφία. «Θεῶν οὐδεὶς φιλοσοφεῖ οὐδ' ἐ-
πιθυμεῖ σοφὸς γενέσθαι· ἔστι γαρ».

Ὁ Θεὸς λοιπὸν κατὰ τὸν Πλάτωνα δὲν ἐξέρχεται
ἀπὸ τὸ εἶναι του ποτέ, δὲν ἐγκαταλείπει τὴν μακαριότη-
τα καὶ τὴν λαμπρότητά του, διὰ γὰ ἀναμειχθῆ μὲ τὰ ἀν-
θρώπινα. Ὁ Θεὸς εἶναι πάντοτε ἐπέκεινα καὶ αὐτοῦ τοῦ
νοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅ,τι λοιπὸν ἐθεώρησεν ὁ νοῦς τοῦ Πλάτωνος ἀδύ-
νατον, ὅ,τι ἦτο κατ' ἀνθρώπον ἀδιανόητον, τοῦτο ἐξαγ-
γέλλεται τώρα ὡς γεγονός. «Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο
καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν». Πτωχεύει τώρα ὁ Θεός, «ἵνα
οἱ ἄνθρωποι τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτίσωσιν». Ἀνταλ-
λάσσει τώρα ὁ Θεὸς τὸ εἶναι του μὲ τὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώ-
που, καὶ τοῦτο εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς λυτρώσεως τοῦ ἀνθρώ-
που ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἀμαρτίας, ἡ ὁποία διαλύει τὸν
ἄνθρωπον. Ὁ πρῶτος Ἀδὰμ ἐπλανήθη οἰκτρῶς, ὅταν
διενοήθη ὅτι εἶναι δυνατόν γὰ γίνῃ Θεός! «Καὶ ἔσεσθε
ὡσεὶ Θεοί». Αὐτὸς ἦτο ὁ δελεαστικὸς λόγος τοῦ ὄφραως
πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους. Ὁ ὄφρις ὁμῶς δὲν εἶναι κα-
νεὶς ἄλλος παρὰ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος πιστεύει

ὅτι μὲ τὴν πτωχὴν του γνῶσιν εἶναι δυνατὸν γὰ ταυτι-
σθῆ με τὸν Θεόν, γὰ γίνῃ καὶ αὐτὸς Θεός. Ἀντιθέτως
ὁ δεύτερος Ἀδάμ, ὁ Λόγος καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, παραι-
τεῖται τῆς θείας του μορφῆς καὶ προσλαμβάνει «μορφὴν
δούλου», ἀφήνει τὸ «σῶμα τῆς δόξης αὐτοῦ» καὶ ἐνδύε-
ται τὸ «σῶμα τῆς ταπεινώσεως», τὸ «σῶμα τῆς σαρκός»,
γίνεται σὰρξ, δίχως ὅμως γὰ χάση τὴν θείαν του οὐσί-
αν. Τοῦτο εἶναι τὸ μέγα παράδοξον, τὸ ἀντιλεγόμενον
σημεῖον τῆς ἱστορίας, ἡ διπλῆ φύσις τοῦ δευτέρου Ἀ-
δάμ, τοῦ Θεανθρώπου. Τοῦτο εἶναι, ὅπως λέγει ὁ Παῦ-
λος, σκάνδαλον διὰ τοὺς Ἰουδαίους καὶ μωρία, δηλαδὴ
ἀδιανοήτονον, διὰ τοὺς Ἑλληνας, ὅτι ὁ ταπεινωμένος καὶ
ἐσταυρωμένος εἶναι ὁ Θεός, ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ
«πρωτότοκος πάσης κτίσεως», μένει ὁ αὐτὸς καὶ ἐν τῇ
ταπεινώσει καὶ ἐν τῇ ὑψώσει του. Ἡ ταπείνωσις ὄχι μό-
νον δὲν θίγει τὸ θεῖον του μεγαλεῖον, ἀλλὰ τὸ ἀποκα-
λύπτει. Αὐτὸς ὁ ἐξ ὀλοκλήρου ταπεινωμένος, ὁ ἀνὰ πᾶ-
σαν ἡμέραν τῆς ἐπιγείου ζωῆς του ἐνταφιαζόμενος, αὐ-
τὸς ὁ μὴ ἔχων ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι, εἶναι ὁ ἴδιος ὁ
Θεός. Ἀντικείμενον τῆς πίστεως δὲν εἶναι τώρα μία
ἀφηρημένη ἔννοια περὶ Θεοῦ, δὲν εἶναι ἡ ἀφηρημένη
ἔννοια τοῦ Λόγου τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τὸ συγκεκριμέ-
νον γεγονὸς ὅτι ὁ Θεὸς ἐβάδισεν ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ἀπλοῦς
ἄνθρωπος. Διὰ τοῦτο ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι θεωρία,
ἀλλὰ γεγονὸς. Εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Θεὸς ἐσαρκώθη
καὶ ἔπαθε, τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Θεάνθρωπος ἀποτελεῖ τὸ
κέντρον τῆς ἱστορίας. Τοῦτο εἶναι τὸ νόημα τὸ ὁποῖον
περιέχεται εἰς τὸν γλυκὺν φθόγγον τοῦ ἀγγέλου «χαῖ-
ρε, κεχαριτωμένη Μαρία», ἢ, ὅπως θὰ εἴπουν οἱ Ἑλλη-
νες χριστιανοὶ βραδύτερον, «χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε».

Ὁ δεύτερος χαρμόσυτος φθόγγος τῆς σημερινῆς με-
γάλης ἡμέρας, ὁ ὁποῖος ἐγκαινιάζει τὸν ἐνιαυτὸν τῶν

Ἑλλήνων εἶναι τὸ «χαῖρε, ὦ χαῖρε, λευτεριά». Καὶ ὁ ἐνιαυτὸς τῶν Ἑλλήνων εἶναι τὸ 1821, τὸ ἔτος τῆς ἀναστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Αἰώνων μαρτύρια καὶ πόνοι, πόνοι καὶ μαρτύρια ἀνήκουστα καὶ ἀνέκφραστα μετουσιώνονται τώρα εἰς τὸν νικηφόρον καὶ ἅγιον αὐτὸν φθόγγον, ὁ ὁποῖος ἀπαλύγει τὰ πονεμένα στήθη τῶν Ἑλλήνων. «Χαῖρε, ὦ χαῖρε, λευτεριά» ἀκούεται ἀπὸ παντοῦ. Καὶ πᾶσα ἡ γῆ βοᾷ μετ' εὐφροσύνης «χαῖρε, ὦ χαῖρε, λευτεριά». Καὶ τὰ βουνὰ καὶ τὰ δάση καὶ τὰ λαγκάδια καὶ οἱ λόγγοι καὶ οἱ κάμποι καὶ τὰ πελάγη ἀντηχοῦν «χαῖρε, ὦ χαῖρε, λευτεριά». Καὶ ὁ χαρμόσυτος ὕμνος ἀναπέμπεται εἰς τὸν ἅγιον αἰθέρα ὡς θυμίαμα ἱερὸν εἰς τοὺς Θεούς. Καὶ οἱ πανευδαίμονες Θεοί, οἱ αἰωνίως νέοι, τὰ πανάρχαια πνεύματα τοῦ τόπου, οἱ Θεοί, οἱ ὁποῖοι ἄλλοτε συνώδευσαν τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης, ἀγάλλονται τώρα καθὼς ἀκούουν ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ἀπογόνων καὶ εἰς τὴν αὐτὴν γλῶσσαν τὸ «χαῖρε, ὦ χαῖρε, λευτεριά». Ἀγάλλονται καθὼς βλέπουν τὸ «ἡγαπημένον νεόφυτον» τῆς ἐλευθερίας γὰρ βλαστάνη, γ' ἀνθίζη καὶ γὰρ καρποφορῆ εἰς τὴν λατρευτὴν τῶν γῆν. Ἀγαλλιοῦν οἱ Θεοὶ καθὼς βλέπουν τοὺς νέους Ἑλληνας γὰρ ἐξέρχωνται ἀπὸ τὸ ἔρεβος τῆς δουλείας, γὰρ καταλύουν τὰ δεσμὰ τοῦ ζυγοῦ καὶ γὰρ ὑψώνουν καὶ πάλιν ἐπάνω εἰς τὰ παλαιὰ ἱερὰ βᾶθρα, τὰ ὁποῖα εἶχαν σκεπασθῆ ἀπὸ τὴν τέφραν τῶν ἑρειπίων, τὰ πάγκαλα ἀγάλματά των καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου. Πόσα δάκρυα καὶ πόσα αἵματα ἐχύθησαν καὶ πόσος θάνατος ἀπλώθηκε καὶ πόσα ἀκόμη δάκρυα καὶ πόσα αἵματα καὶ πόσος φρικτὸς θάνατος θὰ ἀπλωθῆ διὰ γὰρ ἐπανεύρη ἢ ἐλευθερία τὴν ἀρχαίαν τῆς πατρίδα καὶ δόξαν! Τοῦτο ἀναλογίζονται τώρα οἱ πανευδαίμονες Θεοὶ καὶ δακρῦζουν, δακρῦζουν ἀπὸ χαρὰν. Καὶ ὁ ἀκοί-

μητος πᾶν, ὁ φύλαξ τοῦ αἵματος τῶν Ἑλλήνων εἰς τοὺς δρυμοὺς καὶ εἰς τοὺς βράχους, σκιρτᾷ ἀπὸ πανευτυχῆ ἠδονῆν καὶ ἀνασύρει τὴν παναρχαίαν φλογέραν του καὶ ἀρχίζει νὰ παίζη τὸν χαρμόσυνον φθόγγον «χαῖρε, ὦ χαῖρε, λευτεριά». Καὶ ἡ χρυσῆ λύρα τοῦ Ἀπόλλωνος, ἡ ὁποία εἶχε σιγήσει τόσους αἰῶνας, ἀκούεται πάλιν ἀπὸ παντοῦ, ἀπὸ τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων ναῶν, ἀπὸ τοὺς φλοίσβους τῶν ποταμῶν, ἀπὸ τοὺς ψιθύρους τῶν δασῶν, ἀπὸ τὰ κελαρύσματα τῶν πηγῶν τῶν ὄρέων, ὅπου σπεύδουσι νὰ δροσίσουν τὴν δίψαν των οἱ ἀγωνισταὶ τῆς ἐλευθερίας.

Καὶ ὁ χαρμόσυνος φθόγγος τῆς ἐλευθερίας εἰσχωρεῖ εἰς τὰ βάθη τεσσάρων αἰῶνων, οἱ ὅποιοι καλύπτονται ἀπὸ τὸ ἔρεβος τῆς δουλείας καὶ καλύπτουν μυριάδας μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας, μαρτύρων γνωστῶν καὶ ἀγνωστων, καὶ μὲ τὸ ἄκουσμά του παύει ὁ αἰώνιος βόγγος τῶν νεκρῶν. Καὶ ἡ ἐλευθερία σιμώνει εἰς τὰ μνήματά των καὶ τὰ γλαυκά της μάτια δακρῦζουν. Καὶ ἡ αὔρα τοῦ ἔαρος τῶν Ἑλλήνων φέρει τὸν ὕμνον εἰς ὅλας τὰς ἐπάλλξεις τοῦ γένους καὶ εἰς αὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν, ὅπου ἔπεσεν ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὅπου τώρα θὰ μαρτυρήσῃ ὁ Πατριάρχης, ἐκεῖ ὅπου οἱ βυζαντινοὶ Ἑλληγες «ἐξέπιαν καὶ ἐξεκένωσαν τὸ ποτήριον τῆς πτώσεως». Ἐκεῖ ὅπου εἰσῆλθον «οἱ ἀλλογογεῖς εἰς τὰ ἅγια ἡμῶν, εἰς τὸν οἶκον τοῦ Κυρίου, καὶ ἡ δόξα, ἣν ἠυλόγησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐγεννήθη πυρίκαυστος καὶ πάντα τὰ ἐνδοξα ἡμῶν κατέπεσαν». Καὶ ὅλοι ὅσοι ἐμαρτύρησαν κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας τῆς δουλείας κραυγάζουν τώρα ἀπὸ τοὺς τάφους των. «Ἡμέρα ἀνταποδόσεως ἐπῆλθεν αὐτοῖς καὶ ἐνιαυτὸς λυτρώσεως παρέστι. Ἀκουσάτω ἡ γῆ, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ, ἡ οἰκουμένη καὶ ὁ λαὸς ὁ ἐν αὐτῇ: «Χαῖρε, ὦ χαῖρε, λευτεριά».

Τὸ ὀλιγάνθρωπο λοιπὸν ἔθνος τῶν Ἑλλήνων ἀποφασίζει νὰ καταθέσῃ τὴν ζωὴν του ὡς ἀπλοῦν ἐνέχυρον τῆς ἐλευθερίας. Ἡ Εὐρώπη ὅμως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπαγαπαύεται εἰς τὸν εὐδαιμονισμόν της, εἰς τὰς συνθήκας καὶ τὰς ἱεράς συμμαχίας της. Δὲν πιστεύει εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ταπεινωμένων ὡς τότε Ἑλλήνων, διότι οἱ εὐτυχοῦντες καὶ εὐδαιμονοῦντες δὲν πιστεύουσι ὅτι γίνονται θαύματα, «δὲν ἀναγνωρίζουν τὴν χεῖρα καὶ τὸν δάκτυλον τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος κατευθύνει καλοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὸ καλόν». Ἐλάχιστοι μόνον ἑλληνολόγοι ἐνθουσιάζονται. «Ὁφθαλμοὶ αὐτοῖς καὶ οὐ βλέπουσιν, ὠτα αὐτοῖς καὶ οὐκ ἀκούουσιν» τὸ ἱστορικὸν θαῦμα τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὸ *fuit Grecia* τοῦ Metternich οἱ Ἕλληγες ἀπαντοῦν *est Grecia*. Οἱ ἐγκαταλειμμένοι ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης Ἕλληγες ἐμφανίζονται τώρα εἰς τὸ προσκήνιον τῆς ἱστορίας συντροφευμένοι ἀπὸ τοὺς Θεοὺς. Οἱ πτωχοὶ ἀλλὰ συνάμα καὶ πλούσιοι Ἕλληγες, οἱ δυστυχεῖς ἀλλὰ συνάμα καὶ εὐτυχεῖς Ἕλληγες, αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι εἶχον καταφύγει εἰς τὰς φάραγγας τῆς χώρας, εἰς τὰς τρώγλας τῶν πετρῶν καὶ εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς πᾶσαν ραγάδα, αὐτοί, οἱ ὁποῖοι ἐπλανῶντο ἐπὶ αἰῶνας ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου εἰς τὰ ὄρη, ρίπτουν τώρα εἰς τὸ μέσον τῆς ἱστορίας ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ στήθους των ἕνα φῶς, ἕνα «φῶς πού πατεῖ χαρούμενο τὸν Ἄδη καὶ τὸ Χάρο». Καὶ μὲ τὸ φῶς τοῦτο φωτίζεται ὁλόκληρος ὁ ἱερός βράχος πού λέγεται Ἑλλάς. Καὶ εἰς τὴν λησιμονημένην αὐτὴν ἐσχατιάν τῆς Εὐρώπης ἀναδύονται τώρα ἀπὸ τὸ βάθος τῆς ψυχῆς τῶν περιφρονημένων καὶ ταπεινωμένων Ἑλλήνων, ἀναδύονται πλήρεις νεανικοῦ σφρίγους καὶ δροσερότητος, ἀλλὰ καὶ ἀδυσώπητοι αἱ μεγάλαι ιδέαι τῆς ζωῆς, ὅχι ὡς ἀφηρημένα πλάσματα, ἀλλὰ ὡς ἐνσώματα Ὀλυμπιακὰ ἀ-

γωνίσματα, ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίδος, ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πολιτείας, ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρωπότητας, ἡ ἰδέα τῆς ἱστορίας καὶ τῆς παραδόσεως, ἡ ἰδέα τοῦ κάλλους καὶ τῆς λεβεντιᾶς, ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀγίων του. Τὰ ὀλυμπιακὰ αὐτὰ ἀγωνίσματα, ὅπου ἐνσωματώνονται αἱ μητέρες αὐταὶ ἰδέαι τῆς ἐλευθέρας ζωῆς, φέρουν τὰ θρυλικά ἐνόματα: Δραγατσάνι, Ἁγία Λαύρα, Σπέτσαι, Ψαρρά, Ὑδρα, Σάλωνα, Βαλτέτσι, Γραβιά, Μονεμβασία, Νάουσα, Χίος, Μεσολόγγι καὶ τόσα ἄλλα.

«Διοτίμα», γράφει ὁ ἐλληνολότρης Hoelderlin πρὸς τὴν ἠγαπημένην του, «δὲν θὰ ἤθελα ν' ἀνταλλάξω τὴν αὐξουσαν αὐτὴν εὐτυχίαν μὲ τὴν ὠραιότεραν ἐποχὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Καὶ ἡ μικροτέρα ἀπὸ τὰς νίκας τοῦ ἀγῶνος τούτου μοῦ εἶναι περισσότερον ἀγαπητὴ ἀπὸ τὸν Μαραθῶνα, τὰς Θερμοπύλας καὶ τὰς Πλαταιάς». Οἱ λόγοι αὐτοὶ τοῦ ἐλληνολότρου ποιητοῦ τοποθετοῦν τὰ ἀγωνίσματα τοῦ Εἰκοσιένα εἰς τὴν κορυφὴν τῶν αἰώνων, ὅπου ὡς ἀγάλματα θείας καταγωγῆς μόνον τὰ μοναδικὰ καὶ ἀνεπαγάλμηπτα γεγονότα τῆς ἱστορίας ὑψώνονται.

Τὸ Εἰκοσιένα εἶναι τὸ μέγα γεγονὸς τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Συγκρινόμενον δὲ πρὸς τ' ἄλλα γεγονότα τοῦ αἰῶνος τούτου, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων κατεκάλυψεν ἤδη ἡ τέφρα τῆς ἱστορίας, ἀποτελεῖ κορυφὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆλθον οἱ νέοι Ἕλληνες καὶ διὰ τῆς ὁποίας εἰσῆλθον εἰς τὴν ἀθανασία, ἀθανασία ὄχι ἀφηρημένην καὶ ἐκτὸς χρόνου ἀλλὰ ἀπτήν καὶ ἐν χρόνῳ, ὄχι σκεπασμένην ἀπὸ τὴν ἀχλὺν τῆς μεταφυσικῆς, ἀλλὰ κατὰ φῶτον ἀπὸ τὰς ἰδέας τῆς ζωῆς. Εἶναι μοναδικὸς ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ ἀγωνισταὶ τοῦ Εἰκοσιένα εἰσέρχονται ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον εἰς τὴν ἀθανασία καὶ ἀ-

ναγκάζουν τὸν σύγχρονον κόσμον, εἴτε τὸ θέλει εἴτε δὲν τὸ θέλει, γὰ στρέψη τὰ βλέμματά του εἰς τὸ πάγκαλον τοῦτο θέαμα τῆς δόξης.

Ἔτσι τὸ πολιτικόν, ἠθικόν καὶ πνευματικόν μέγεθος τῶν Ὀλυμπιακῶν παλαισμάτων τοῦ Εἰκοσιένα ἀκτινοβολεῖ πέραν ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος. Ἰσχύει λοιπὸν καὶ ὡς πρὸς τὸ Εἰκοσιένα ὅ,τι ἰσχύει καὶ διὰ τὴν ὅλην ἱστορίαν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἡ ὁποία, ἐνῶ εἶναι ἔργον τῶν Ἑλλήνων, μεταδίδει τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ φῶτά της καὶ εἰς ἄλλους λαούς. Οἱ Ἕλληνες ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἔδωκαν πολὺ περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἔλαβον. Πόσα καὶ εἰς πόσους δὲν ἔδωκεν ἡ ἀρχαία κλασσικὴ Ἑλλάς; Ἀπὸ τῆς Κριμαίας μέχρι τῶν Ἡρακλείων στηλῶν αἱ ἐλληνικαὶ πόλεις, πραγματικὸς στέφανος φωτὸς τῆς Μεσογείου, μεταδίδουν τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τοὺς πέριξ βαρβάρους, τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ μεταβάλλεται ἄρδην μὲ τὴν εὐεργετικὴν παρουσίαν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Πόντος καὶ ὅλη ἡ Μεσόγειος ἡμερεύουν καὶ ὅλοι οἱ λαοί, Ἕλληνες καὶ βάρβαροι, διαπλέουσι τὴν θάλασσαν αὐτὴν δίχως φόβον, τὴν θάλασσαν τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων ὠνόμασε «ἡμετέραν θάλασσαν». Πόσα καὶ εἰς πόσους δὲν ἔδωκαν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοί του μὲ τὸ ἀνοιγμα τῆς Ἀσίας; Τὰ ἀνά τὴν Ἀσίαν μνημεῖα τῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἐλληνομαθῶν βαρβάρων εἶναι ἀψευδεῖς μάρτυρες περὶ τούτου. Πόσα καὶ εἰς πόσους δὲν ἔδωκε τὸ οἰκουμενικὸν ἐλληνικὸν Βυζάντιον; Ἐδίδαξεν ἀγωνύμους καὶ ἀγραμμάτους λαούς νὰ γράφουν τὸ ὄνομα καὶ τὴν γλῶσσαν των καὶ μετέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸ φῶς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀνάμεικτον μὲ τὸ φῶς τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος. Καὶ τὸ Εἰκοσιένα ὀρθώνεται ὡς μέγεθος πνευματικὸν ἐπὶ τῶν βάσεων τῆς αὐτῆς παραδόσεως καὶ δὲν ἀπετέλεσε μόνον τὸν ἀκρογωνιαῖον

λίθον τῆς ἔκτοτε ὀλοκληρουμένης ἐλευθερίας τῶν νέων Ἑλλήνων, ἀλλὰ ἔγινε καὶ τὸ ἔναυσμα τῆς ἐλευθερίας τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, οἱ ὅποιοι ἐστέναζον ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς πνιγηρᾶς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐορτάζοντες σήμερον τὴν ἐπέτειον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῶν Ἑλλήνων καὶ τιμῶντες τὴν μνήμην τῶν οἰκοδόμων τοῦ μνημείου τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἔχομεν χρέος νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὸ νόημα τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ νὰ συνειδητοποιήσωμεν ὅσον γίνεται περισσότερον τὴν ἱστορικὴν μοῖραν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τοῦτο ἄλλως τε ἐπιβάλλεται εἰς ἡμᾶς καὶ ἀπὸ τὴν κρισιμότητα τῶν σημερινῶν καιρῶν.

Δύο εἶναι οἱ βασικοὶ τρόποι ἐνεργείας, τοὺς ὁποίους ἐμόρφωσεν ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα καὶ μετὰ σταθερὰν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν δυνάμιν του ἐκαλλιέργησε κατὰ τὴν ἱστορικὴν του πορείαν μέχρι σήμερον, εἶναι ὁ ρεαλισμὸς καὶ ὁ ἰδεαλισμὸς. Οἱ δύο αὐτοὶ τρόποι δὲν ἀποτελοῦν διὰ τὸν Ἕλληνα ἀντίθεσιν, ἀλλὰ σύνθεσιν ὄλων τῶν σωματικῶν, ψυχικῶν, ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν του δυνάμεων. Ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἑλληνικῆς δημιουργίας, ἢ πολιτεία, ἢ τέχνη, ἢ θρησκεία, ἢ ἐπιστήμη, ἢ φιλοσοφία καὶ τὰ συγκεκριμένα εἶδη τῶν ἀρετῶν τῆς ζωῆς, διέπονται καὶ ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς τρόπους ἐνεργείας τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Δὲν ὑπάρχει ἔργον ἑλληνικόν, δὲν ὑπάρχει μνημεῖον τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ εἶναι συνάμα ρεαλιστικόν καὶ ἰδεαλιστικόν, νὰ μὴ εἶναι μεικτόν, ὅπως λέγει ὁ Πλάτων, ἀπὸ στοιχεῖα πραγματικὰ καὶ ἰδανικά. Τὸ μέτρον τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τοῦτο, ὅτι φέρει εἰς ἀρμονίαν τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ἰδέαν, τὴν φυσικὴν καὶ τὴν μεταφυσικὴν πλευρὰν τῆς

ζωῆς καὶ ὅτι ὅλα τὰ δημιουργήματά του ἀποτελοῦν ἁρμονικὴν συζυγίαν τῶν δύο τούτων ὀψεων τῆς ζωῆς.

Κλασσικὸν παράδειγμα αὐτῆς τῆς διπλῆς ἐνεργείας τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἀποτελεῖ διὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ἄγαλμα, ὅπου φυσικὴ καὶ μεταφυσικὴ ὄψις τῆς ζωῆς, ὅπου τὸ φαίνεσθαι καὶ τὸ εἶναι, ἀδελφώνονται κατὰ τρόπον ἄπτὸν καὶ συγκεκριμένον εἰς μίαν μορφήν λάμπουσαν ἀπὸ μεταφυσικὸν φῶς καὶ πυκνὴν συνάμα ἀπὸ τοὺς χυμοὺς τῆς ζωῆς. Παραδειγματικὸν ἐξ ἄλλου μνημεῖον τῆς αὐτῆς ἐνεργείας τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον εἶναι ἡ βυζαντινὴ χριστιανικὴ τέχνη καὶ συγκεκριμένως τὸ μωσαϊκόν, ὅπου ἡ μία μεταφυσικὴ οὐσία τῆς ζωῆς ἑναρμονίζεται μὲ τὰς πολλὰς φυσικὰς τῆς ὄψεως, ὅπου τὸ ἀγέσπερον μεταφυσικὸν φῶς διαθλάται εἰς τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα χρώματα τῶν ψηφίδων· καὶ ὁ θεατὴς δὲν γνωρίζει τί νὰ θαυμάσῃ πρῶτον καὶ τί ὕστερον, τὴν ἐνότητα τοῦ μεταφυσικοῦ πνεύματος ἢ τὴν πολλότητα τῶν χρωμάτων. Ἐν καὶ πολλὰ εὐρίσκονται ἐδῶ εἰς μίαν διαλεκτικὴν, εἰς μίαν μυστικὴν ἢ μᾶλλον μυστηριακὴν σχέσιν. Παράδειγμα τέλος τοῦ αὐτοῦ φαινομένου ἀπὸ τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους εἶναι τὸ δημοτικὸν τραγοῦδι καὶ ἡ ποίησις τοῦ Σολωμοῦ, ὅπου ἰδέα καὶ ζωὴ, ἰδανικὸν καὶ πραγματικόν, πυκνώνονται εἰς ἄδρὸν στίχον καὶ ρυθμόν, σφύζοντα ἀπὸ τὴν ἀκμὴν καὶ τῶν δύο στοιχείων, τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ μεταφυσικοῦ πόνου τῆς ζωῆς.

Διὰ τῆς εὐτυχοῦς αὐτῆς κράσεως ἰδεαλισμοῦ καὶ ρεαλισμοῦ κατώρθωσε ὁ Ἑλληνισμὸς νὰ ὑπερνικᾷ κατὰ γόνιμον τρόπον τὴν ἀντιδικίαν καὶ τὴν διαλεκτικὴν τῶν παλαιῶν καὶ νέων ἰδεῶν τῆς ζωῆς καὶ ν' ἀναχωνεύῃ τὰ παλαιὰ νοήματα μέσα εἰς τὰ νέα αἰτήματα τῆς ζωῆς. Καὶ ἴσως τοῦτο εἶναι τὸ βαθὺ νόημα τοῦ λόγου τὸν ὁ-

ποιον εἶπεν ὁ ἀρχαῖος Αἰγύπτιος ἱερεὺς εἰς τὸν Σόλωνα:
«Ἕλληγες ἀεὶ παῖδες ἐστέ», ἐσεῖς οἱ Ἕλληγες ἔχετε
τὴν ἱκανότητα νὰ εἴσθε πάντοτε νέοι, ἔχετε αἰωνίαν νε-
ότητα, ἐνῶ τὸ πνεῦμα ἡμῶν τῶν Αἰγυπτίων εἶναι στα-
τικὸν καὶ ἀπολιθωμένον. Ὁ λόγος αὐτός, εἴτε εἶναι
πλάσμα τοῦ Πλάτωνος, εἴτε εἶναι πραγματικός, ἰσχύει
ἔχι μόνον διὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ δι' ὅλην τὴν
ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἰσχύει ἐπίσης ἔχι μόνον
διὰ τὴν διαλεκτικὴν πάλην τῶν ἰδεῶν ἐντὸς τοῦ ἑλ-
ληνικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς δραματικούς ἀγῶ-
νας τοὺς ὁποίους ἠγωνίσθη ὁ Ἕλληγισμὸς πρὸς τὰ ἔξω,
πρὸς πνεύματα καὶ καθεστῶτα, τὰ ὁποῖα εἰσέβαλον ἢ
εἰσῆλθον εἰρηγικῶς κατὰ καιροὺς εἰς τὸ ἔδαφός του.

Εἶναι πράγματι δραματικὴ ἢ πάλη τοῦ Ἕλληγισμοῦ
πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν αὐτοκρατορίαν τῶν Ρωμαίων,
πάλη καθαρῶς πνευματικὴ. Τέσσαρας καὶ πλέον αἰῶ-
νας ἐμόχθησεν ὁ Ἕλληγισμὸς καὶ τὸ μέγα κατόρθωμά
του ἦτο νὰ ἐξελληνίσῃ τὸν Ρωμαῖσμον καὶ νὰ μετακι-
νήσῃ τὴν ἔδραν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ τὴν παλαι-
ὰν εἰς τὴν νέαν Ρώμη. Ὁ λόγος τοῦ Κάτωνος ὅτι: «ἂν
οἱ Ἕλληγες κατορθώσουν νὰ μᾶς μεταδώσουν τὴν φι-
λολογίαν των, θὰ καταστρέψουν δι' ἡμᾶς τὰ πάντα», ἔ-
γινε τώρα πραγματικότης. Καὶ τὸ θαυμαστὸν εἶναι ὅτι
ὁ Ἕλληγισμὸς κατὰ τοὺς αὐτοὺς αἰῶνας τῆς Ρωμαιο-
κρατίας ἠγωνίσθη ἀγῶνα πρωτοφανῆ διὰ τὴν ἱστορίαν
καὶ ἐνίκησε. Διεμόρφωσε καὶ ἐκραταίωσε τὴν ὀρθοδοξί-
αν, κατώρθωσε νὰ συμφιλιώσῃ τὸν Χριστιανισμὸν μὲ
τὴν οὐσίαν τοῦ πνεύματός του. Καὶ τοῦτο σημαίνει ὅτι
ἐμόχθησε καὶ ἐπέτυχε νὰ προσδώσῃ εἰς τὴν θεῖαν δόξαν
τῆς νέας θρησκείας καὶ ὅλην τὴν ἀγνήτην ἀνθρωπίνην
δόξαν, τὴν λάμψιν τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου καὶ τὸ κάλλος
τῆς ἑλληνικῆς τέχνης. Καὶ διὰ μὲν τοῦ λόγου ἀνέπτυξε

τὸ πνεῦμα τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τὸ διέδωσεν εἰς ὅλους τοὺς λαούς, διὰ δὲ τῆς τέχνης ἔδωκεν αἰσθητὴν μορφήν εἰς τὸ συγκλονιστικὸν συναίσθημα τῆς νέας θρησκείας, ἣ ὁποία διδάσκει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἄπειρος. Καὶ ἀκριβῶς τὸ συναίσθημα τοῦ ἀπείρου ἐκφράζει ὁ βυζαντινὸς ναὸς, ἐνῶ ὁ ἀρχαῖος ἐκφράζει τὸ συναίσθημα τοῦ πεπερασμένου. Ὁ βυζαντινὸς ναὸς λύει αἰσθητικῶς τὸ πρόβλημα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἐνῶ ὁ ἀρχαῖος ἔλυσε αἰσθητικῶς τὸ πρόβλημα τῆς θρησκείας τῶν Ὀλυμπίων Θεῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν πεπερασμένοι.

Ἔτσι ἡ εὐκрасία τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἀναγεώγεται μὲ τὸν ἀγῶνα κατὰ καιροὺς καὶ ἐπιζῆ τὸ ἔθνος κατὰ τὸν ἀδυσώπητον ροὺν τῆς ἱστορίας. Καὶ τὸ θαυμαστὸν εἶναι ὅτι κάθε νέα μορφή καὶ δημιουργία τοῦ πνεύματος τούτου ἐμφανίζεται ὡς πρωτότυπος καὶ πρωτόπλαστος. Καὶ ὁ νέος Ἑλληνισμὸς, τοῦ ὁποίου τὰ πολιτικὰ θεμέλια ἐτέθησαν ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα, ἐνῶ τὰ πνευματικὰ του θεμέλια ἀνάγονται εἰς τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τὰ δὲ ἠθικά του τέλος θεμέλια εἶναι τὸ ἀπόκρυφον ἔργον τοῦ σκοτεινοῦ καιροῦ τῆς Τουρκοκρατίας, ἀποτελεῖ πρωτόπλαστον μορφήν τῆς μιᾶς καὶ πολυπαθοῦς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Καὶ ἡ μορφή αὕτη ἔχει ὅλα τὰ γνωρίσματα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, τὴν παιδικότητα, τὴν ἀνδρικότητα, τὴν λιτότητα, τὴν τραγικότητα καὶ τὴν πνευματικότητα, χαραγμένα ὅμως κατὰ τοὺς τύπους τῆς νέας ἐποχῆς καὶ κατὰ τὰ αἰτήματα τῆς ἱστορικῆς στιγμῆς. Ὁ νέος Ἑλληνισμὸς εἶναι φαινόμενον ἔξω ἀπὸ τὴν θεωρητικὴν ἰδεολογικὴν κίνησιν, ὅπως τὴν ἔφευρεν ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις, ἣ ὁποία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δώσῃ συνθήματα εἰς τὴν ἑλληνικὴν, διότι ἐκεῖνη μὲν ἦτο ἐμφύλιος πόλεμος, ἣ δὲ ἑλληνικὴ ἦτο πραγματικὴ ἐπανάστασις.

Ὅπως τὸ γλεῦκος, ὅταν ἀναμειχθῆ με παλαιὸν ἰσχυρὸν οἶνον, ἔτσι καὶ ὁ νέος Ἑλληνισμὸς εἶναι πνεῦμα νέον, ἀναμειγμένον ὁμως με τὰ νάματα τῆς παλαιᾶς παραδόσεως τῶν Ἑλλήνων.

Ἐντὸς τῶν μεγάλων δεδομένων τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως κατῴρθωσαν οἱ νέοι Ἑλληγες με αἷμα καὶ με πνεῦμα γὰ μορφώσουν νέαν προσωπικότητα, γὰ μεταδώσουν πνευματικότητα καὶ εἰς τοὺς γείτονας των καὶ γ' ἀναγκάσουν τοὺς δυτικούς γὰ στρέψουν τὰ βλέμματά των πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐγέννησε τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Εἰκοσιένα, ἦτο πνεῦμα βαθύτατα ἀνθρωπιστικὸν καὶ δὲν ἐπήγαζεν ἀπὸ καμμίαν ἀφηρημένην ἰδέαν, ἦτο τὸ ἀπλοῦν καὶ σύνθετον συνάμα πνεῦμα τοῦ τόπου, τὸ ὁποῖον εἶχε τώρα συγκεντρωθῆ ἐκ νέου εἰς προσωπικότητας με εὐκρατον μεσογειακὴν ψυχικότητα. Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἦτο ζωντανὴ περιουσία τοῦ Γένους, μοναδικὴ καὶ ἀνεπανάληπτος σύνθεσις ὄλων τῶν στοιχείων τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως. Ἐν ὀνόματι λοιπὸν αὐτοῦ τοῦ παναρχαίου καὶ νέου πνεύματος ζητοῦν καὶ διεκδικοῦν τώρα οἱ Ἑλληγες ἐλευθερίαν γῆς, σώματος, ψυχῆς καὶ πνεύματος, ὄχι μόνον ὡς δικαίωμα, ἀλλὰ καὶ ὡς ὕψιστον ἀνθρώπινον χρέος. Ὡστε, διὰ γὰ κατανοήσωμεν τὸ νόημα τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, ὅπως τὴν ἐδημιούργησε τὸ Εἰκοσιένα καὶ ὅπως τὴν ἐμυθοποίησεν ὁ Σολωμός, πρέπει γὰ συνθέσωμεν τὰ νέα με τὰ ἀρχαῖα, τὸ Εἰκοσιένα με ὅλην τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους.

Ὅσον ἀπομακρυνόμεθα χρονικῶς ἀπὸ τὴν μεγάλην ἐποχὴν τοῦ Εἰκοσιένα τόσο καὶ καθαρώτερον φαίνεται τὸ νόημά της. Τὸ μνημεῖον τοῦτο τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας ἐμφανίζεται ὡς «πρᾶγμα ἐς αἰεὶ» καὶ ὡς πνευματικὸν φῶς, ὡς ἱστορία συνάμα καὶ μῦθος. Καὶ ἡ μὲν

ἱστορία ἐγγυᾶται τὸ ὑψηλὸν πνεῦμα τοῦ μύθου, ὁ δὲ μῦθος τὸ μεγαλεῖον τῆς ἱστορίας. Τὸ ἀμοιβαῖον τοῦτο φῶτισμα ἱστορίας καὶ μύθου καθιστᾷ δυνατὴν τὴν κατανόησιν τῶν μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων, διότι ἄμυθος ἱστορία καταλήγει εἰς θαναυσότητα, ἀνιστόρητος δὲ μῦθος εἶναι ἀπλοῦν φαντασιοκόπημα. Μόνον ἐκεῖ, ὅπου ἐνώνονται καὶ τὰ δύο καὶ ὅπου ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἀναπηδᾷ πλούσιον φῶς τοῦ πνεύματος, ὑπάρχει ἱστορικὸν μεγαλεῖον.